

KISA

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

TARİHİ

İLKİN BAŞAR ÖZAL

KISA I. DÜNYA SAVAŞI TARİHİ

İlkin Başar Özal

TİMAŞ YAYINLARI | 4346

Popüler Tarih | 35

Raf: Dünya Tarihi

EDİTÖR

Neval Akbıyık

KAPAK TASARIMI

Erdi Demir

İÇ TASARIM

Tamer Turp

1. BASKI

Şubat 2018, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2671-5

9 786050 826715

TİMAŞ YAYINLARI

Çağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Çağlayan Basım Yayın A.Ş.
Sarıncı yolu No:7 Gaziemir / İzmir
Tel: (0232) 274 22 15
Sertifika No: 11314

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 7

SAVAŞA GİDEN UZUN YOL / 11

KÜRESEL REKABETİN DOĞUŞU / 14

KIRILMA / 18

DÖNÜŞÜM / 21

EMPERYALİZM / 25

TARAFLAR / 32

BLOKLAŞMA / 42

KRİZLER / 48

BATI CEPHESİ'NDE DEĞİŞEN BİR ŞEY YOK / 65

SAVAŞ BAŞLIYOR / 67

1914 / 74

1915 / 90

1916 / 106

1917 / 123

1918 / 145

SAVAŞ HER YERDE / 169

DOĞU CEPHESİ / 171

BALKANLAR / 187

İTALYAN CEPHESİ / 196

AFRİKA CEPHESİ / 208

"KUTSAL SAVAŞ"IN CEPHELERİ / 215

MÜTTEFİK ARAYIŞI / 217

KAFKAS CEPHESİ / 229

ÇANAKKALE CEPHESİ / 245

MAKEDONYA - GALİÇYA - ROMANYA CEPHELERİ / 280

KANAL - SURİYE - FİLİSTİN CEPHELERİ / 283

IRAK-BASRA CEPHESİ / 299

HİCAZ - YEMEN CEPHESİ / 320

SAVAŞIN YENİ YÜZÜ / 337

UZAKDOĞU VE PASİFİK / 339

DENİZ SAVAŞLARI / 342

HAVA SAVAŞLARI / 363

BİLİM, TEKNOLOJİ VE YENİ SİLAHLAR / 380

İSTİHBARAT / 391

SİLAHSIZ SAVAŞ: PROPAGANDA / 397

SAĞLIK HİZMETLERİ / 404

SAVAŞI SONA ERDİREN ANTLAŞMALAR / 409

ATEŞKESLER / 411

BARIŞ ANTLAŞMALARI / 416

SAVAŞIN MİRASI / 423

BİBLİYOGRAFYA / 431

SUNUŞ

1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı, diğer adıyla Büyük Savaş ile ilgili kitap ve makalelerin, film ve belgesellerin sayısı inanılmaz boyuttur. 100. yıldönümü sürecinde bunlara yenileri de eklenmiştir. Bunların tamamını gözden geçirmek aşağı yukarı bir insan ömrüne denk gelebilir. Bu kitap onlara eklenen bir yenisidir ve amacı da merak uyandırmak ve bazı bilgilere kolay yoldan ulaşmayı sağlamaktır.

Birinci Dünya Savaşı Avrupa’da ortaya çıkan iki bloğun, İtilaf Devletleri -kitap içerisinde zaman zaman “Müttefikler” adıyla karşınıza çıkacaktır- ve İttifak Devletleri arasındaki sömürge paylaşım mücadelesine dayanan bir silahlı çatışma sürecidir. Her ne kadar savaşı başlatan olay Avusturya-Macaristan Veliahdı Ferdinand’ın suikast sonucu öldürülmesi gibi görünse de nedenleri çok daha kabarık bir listedir ve yaklaşık iki yüz senelik bir geçmişe sahiptir. 1756 yılından itibaren yaşanan çatışmalar ve politik gelişmeler sonucunda geline nokadaki gerilim, dünya savaşına yol açmış, bu nedenle de bu savaş “Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş” olarak adlandırılmıştır. Ancak sonucunda hiçbir sorun sona ermemiş ve var olanlara da yenileri eklenmiştir. Yaşadığımız günlerdeki bölgesel sorunların büyük bir kısmı bu savaşa dayanmaktadır. Avrupa merkezli olarak başlayan silahlı mücadele, kısa zamanda dünya geneline yayılmış, topyekûn ve endüstriyel bir savaşa dönüşmüştür. Gelişen teknolojinin desteklediği silahlar, savaş meydanlarında boy göstermiştir. Sivil halk, tarihte ilk defa doğrudan savaşın parçası haline gelmiştir. Cephe kavramının değışmesi, savaşı çatışma alanından şehirlere

ve sanayi merkezlerine kaydırmıştır. Böyle bir çatışmayı kâğıda yansıtmak doğal olarak kolay değildir.

Birinci Dünya Savaşı'nı anlatan kitaplar genelde yıllara göre bölümlendirilmiştir. Elinizdeki kitap ise savaşılan cepheleri esas alan bir metoda sahiptir. Böylelikle anlatıların yoğunlaştığı Avrupa'nın Batı ve Doğu cepheleri ile Ortadoğu cephesinin dışında Afrika ve Uzakdoğu cephelerinde yaşananlar da gözler önüne serilmektedir. Bir cephede verilen mücadele süreci kesintisiz olarak anlatılmakta; sadece kara savaşları değil, denizlerdeki ve havadaki mücadeleler de ortaya konulmaktadır. Farklı askerî unsurların bir arada kullanıldığı stratejiler hakkında bilgi verilmekte, bilim ve teknoloji ürünü yeni silahların yanı sıra istihbarat, propaganda ve sağlık hizmetlerinin de savaşın ne kadar önemli bir parçası haline geldiği vurgulanmaktadır.

Bu kitabı kaleme alırken taşıdığımız bir amaç da toplumumuzun bu savaşa bakış açısını bir parça da olsa değiştirmektir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı etkinlikleri Çanakkale Zaferi -ki çoğu insanımız bunu İtilaf Donanmasınının 18 Mart'taki yenilgisinden ibaret bilmektedir- ve Sarıkamış Faciası arasında sıkışmıştır. Komutanlar açısından, Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa dışında sayılabilen isim yok gibidir. Bu kitapta bunların aşılmasına çalışılmıştır. Osmanlı yönetiminin ittifak arayışları, Medine müdafaası, Kutü'l-Amare zaferi, Selman-ı Pak başarısı, Bakü'nün alınışı, Galiçya'da ve Kanal Seferi sırasında yaşananlar kadar Fahrettin Paşa, Halil Paşa ve Nuri Paşa da bu kitabın birer parçasıdır.

Çalışmanın ortaya çıkış sürecindeki katkıları dolayısıyla teşekkür etmem gereken bazı isimler var. Öncelikle Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi Koordinatörü ve yakın dostum Ağâh Karlağa yazmam konusunda beni sürekli olarak yüreklendirdi. Üzerinde birlikte emek sarf ettiğimiz ve kitap yayına hazırlanırken TRT Belgesel kanalında gösterilmekte olan 22 bölümlük *Yakın Plan Cihan Harbi* belgeselinin çalışmaları

sırasında bana sürekli boş zaman oluşturarak bu kitabın tamamlanmasını sağladı. Büyük emek sarf edenlerden bir diğeri de *Timaş Yayınları*'nın değerli editörü Neval Akbıyık'tır. Kendisini üç kelime ile tanımlamak mümkün; sabır, itina ve sakinlik. Her türlü olumsuzluğu aşmamda gösterdiği yardımlarına minnettarım. Deęerli öğrencilerim Ilgın Yaren Demirkese, Okan Çoban ve Herman Dıldıl ile meslektaşım ve dostum Hasan Ali Çakmak'a da eleştirileri için teşekkür ederim.

Son söz olarak şunu söylemeliyim: Tarihimize sahip çıkmalıyız. Bunun yolu da film ya da dizi filmlerden değil, belgesel ve kitaplardan geçer. Ancak o zaman düşünmek eylemini doğru şekilde kullanır ve düzgünce tartışabiliriz. Ancak o zaman birisinin bizi yönlendirilmesini ya da aldatmasını engelleyebiliriz. Ve ancak o zaman yaşadıklarımıza bir anlam verebilir ve gelecek hakkında doğru çıkarımlarda bulunabiliriz.

İlkin Başar Özal

Ocak 2018

**SAVAŞA GİDEN
UZUN YOL**

28 Haziran 1914... Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand ile eşi Sophie'nin Saraybosna gezisi sırasında uğradıkları suikast sonucu hayata veda ettikleri gün... Suikastın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmasını isteyen Sırbistan'ın yönlendirdiği bir grup milliyetçi genç tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. 29 Haziran'da başlayan karşılıklı tepkiler sonunda bir dünya savaşına neden olan bu olay, aslında sanıldığı kadar basit bir gerekçeye sahip değildi. Franz Ferdinand ile eşi Sophie'yi öldüren *Kara El* teşkilatına mensup Gavrilo Princip, sadece bir figürandı.

Veliahdı öldüren silah, aslında 16. yüzyılda imal edildi, 17. yüzyılda çekildi, tetiğine 18. yüzyılda basıldı ve namludan çıkan mermi 19. yüzyılı baştan sona geçerek 1914 yılında önce Ferdinand'a saplandı, ardından da dört yıl boyunca bütün dünyayı

Avusturya Macaristan Veliahdı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi suikasta uğramadan birkaç dakika önce

dolaştı. 1914-1918 yılları arasındaki “Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş” yirminci yüzyılın başında yaşandı ama Avrupa’nın geçmişinin ağır yükünden kurtulması o kadar da kolay değildi. Yük, üç yüz sene boyunca birikmiş, ağır bir yüküdü...

KÜRESEL REKABETİN DOĞUŞU

On beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa, aşırı nüfusunu beslemek amacıyla yeni yaşam ve üretim alanlarına yayılmaya başladı. Ele geçirdiği yerler sayesinde elde ettiği zenginlik, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri tetikledi, kilise baskısının ortadan kalkmasını sağladı. Güçlenen ve merkezileşen siyasal yapılar arasındaki mücadele, Avrupa sınırları aştı. 18. yüzyılının sonuna gelindiğinde güçler, artık dünyaya yayılmış topraklar için savaşıyordu.

BÜYÜK KEŞİFLER

Batı Avrupa devletlerinin 1400’lü yıllarda başlattığı coğrafi keşifler, büyük ticaret imparatorlukları kurmalarını sağladı. Bu durum, dünyanın yönetiminde söz sahibi olmayı da beraberinde getirdiğinden söz konusu ticaret, imparatorlukların arasındaki çekişmeyi artırdı. Bu güç mücadelesi tabii ki Avrupa ile sınırlı kalmadı, dünyanın başka bölgelerine de sıçradı. Böylece Batı Dünyası’nın ekonomik ve politik yapısı ciddi bir dönüşüm geçirdi. Coğrafi keşifler sonucunda ortaya çıkan deniz aşırı sömürge imparatorluklarını genişletme politikaları, bir yandan Avrupalı devletlerin birbirleriyle rekabetine neden olurken diğer yandan da elde edilen zenginlik, iktisadi değişime yol açtı.

Ulusal boyuta evrilen ekonomi iç siyasal bütünleşmeyi sağladı, monarşik sistemleri de güçlendirdi.¹ Avrupalı güçler arasında-

1 J. H. Parry, *The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration, and Settlement, 1450–1650*, 1963, s.87

ki çatışma ortamı kıta sınırlarını aşip sömürcelere sızdı. I. Dünya Savaşı'nın bir nedeninin de sömürgecilik olması ve en kanlı mücadelelerin, zannedildiğinin aksine, Avrupa'nın Batı Cephesi'nde değil de Afrika'daki sömürge alanlarında yaşanması, hiç de şaşırtıcı değildir.

RÖNESANS VE REFORM

Coğrafi keşifler siyasal, sosyal ve ekonomik alanlar kadar dünsel ve dinsel alanlarda da etkili oldu. Önce Katolik Kilisesi'nin din merkezli bakış açısına alternatif olarak insanı merkeze alan hümanizm kendini gösterdi. Öncelikle edebi eserlerle Avrupa hayatına giren hümanizm, okuma-yazma bilenlerin sayısı az olduğundan istenilen düzeyde yayılamadı.² Düşüncelerin resim ve heykel üzerinden taşınmasıyla başlayan Rönesans,³ sanata, bilime, araştırmaya, deney ve gözleme duyulan ilgiyi artırdı. Katolik Kilisesi, bu gelişmelere karşı önlemler almaya çalışırken dinsel yapıların kendi içinde bazı eleştiriler de başladı. Martin Luther adındaki rahibin 95 maddelik bir bildiriye Almanya'daki bir kilisenin kapısına çakmasıyla eleştiriler doruğa ulaştı. Luther'i destekleyenler, Papa'nın söylemlerini protesto ettikleri için, Protestanlar olarak anılmaya başladılar. Katolik siyasal güçler, Reform hareketini tamamen ortadan kaldıramayacaklarını ya da denetim altına alamayacaklarını anladıkları için uzun mücadelelerden sonra Protestanların taleplerini kabul ettiler.

Martin Luther'in başlamasına vesile olduğu, Reform süreci belirli bir meşruiyete oturmuştu belki ama mezhep savaşları uzun süre devam etti. Özellikle 1618-1648 yılları arasında yaşanan 30 Yıl Savaşları bu savaşlar içinde; en kanlı, en uzun süreli ve sonuçları en çarpıcı olanıydı.

2 C. Nauert, *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, 1995, s.67

3 D. Kelley, *Renaissance Humanism*, 1991, s.88 ve devamı

OTUZ YIL SAVAŞLARI

Alman topraklarındaki Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan Otuz Yıl Savaşları, Avrupa'daki din savaşlarının bu ölçekteki en son örneğiydi. Ancak dinsel mücadelenin arka planında Avusturya ile Fransa arasındaki rekabet yatmaktaydı.⁴ Bu savaş; Danimarka, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, Lehistan, Rusya gibi devletlerin de katılımıyla “Büyük Avrupa Savaşı”na dönüştü... Tıpkı Yedi Yıl Savaşları gibi. Tıpkı I. Dünya Savaşı gibi. Dikkatlice irdelendiğinde, bu savaşlar dizisinde; Otuz Yıl Savaşları'na “giriş”, Yedi Yıl Savaşları'na “gelişme” ve I. Dünya Savaşı'na “sonuç” yakıştırması yapmak hiç de yanlış olmayacaktır. Ve “sonuç” hâlâ yazılıyor...

Savaş sonucunda dünya tarihinde eş benzeri görülmemiş bir diploması trafiği yaşandı. Sonuçta imzalanan 1648 Westphalia Antlaşması seküler/laik nitelikteydi. Ayrıca uluslararası ilişkilerde “egemen devletlerin eşitliği” anlayışının ilk kez benimsendiği siyasal belgeydi.⁵ Giderek güçlenen ve yayılmacılık riski taşıyan devletlere karşı “ittifaklar oluşturularak güç dengesi yaratılması” ilkesi uluslararası ilişkilerin temel kuralları arasına girdi.⁶ Ancak antlaşmanın en önemli sonucu, Prusya'nın Avrupa siyasetinde güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmasıdır. Prusya gün geçtikçe güçlendi; güçlendikçe Alman kökenli prenslikleri yanına çekti ve yaklaşık bir asır sonra, 1750'lerde Avusturya'ya kafa tutacak güce ulaştı.

YEDİ YIL SAVAŞLARI

Prusya ordusu, 18. yüzyılın başlarından itibaren, önceki yüzyılın paralı askerlerinden evrimleşmeye devam etmişti ama ciddi bir farkla: Her toplumsal gruptan askere alım gerçekleştirildi.

4 M. Holt, *The French Wars of Religion*, 1993, s.56-57

5 G. Parker, *The Thirty Years' War*, 1984, s.75

6 G. Strauss, *Luther's House of Learning*, 1978, s.117-118

Ancak seçici davranıldı. Ustalar, zanaatkârlar ve esnaf gibi ülke ekonomisi için ‘yararlı’ insanlar, askere alınmayacak kadar önemliydiler. Ordu için öncelikle suçlular, topraksız köylüler, gençler, aylaklar, sarhoşlar gibi ‘harcanabilir’ insanlar toplandı. Prusya ordusunun dörtte üçü artık Prusyalılardan oluşuyordu. Orduda uygulanan disiplin daha da katılaştırıldı ve asla taviz verilmedi. Talimler sırasında hiçbir şey atlanmadı, kesinlikle ertelenmedi. Üstelik askerî eğitim programı fanatizm ile de desteklendi. Böylece Prusya ordusu, rakiplerinden çok daha üstün askerlere sahip olmayı başardı. Basit bir örnek vermek gerekirse Avusturyalı askerlerin iki kez mermi harcadığı sürede Prusyalılar beş kez ateş edebiliyorlardı. Bu disiplinli, etnik olarak kaynaşmış, vurucu gücü yüksek ordu 19. yüzyılda üst üste zaferler kazanacaktı; 1866 Sadowa Savaşı’nda Avusturya’yı, ardından 1870 Sedan Savaşı’nda Fransa’yı yenilgiye uğratacak, 1871 yılında kurulacak Alman İmparatorluğu’nun bel kemiğini oluşturacak ve ulusal nitelikli ordular tarafından örnek alınacaktı. 18. yüzyılda da II. Friedrich’in, bu ordu ile elde ettiği başarılar sonucunda, tarihe “Büyük Friedrich” olarak geçmesini sağlayacaktı.

Bu ordu şimdi ilk sınavını vermeye hazırlanıyordu. Prusya’nın Silezya’yı alarak güçlenmesinden tedirgin olan Avusturya ve Fransa bir araya gelmiş; sömürge alanlarında Fransa ile çıkar çatışması yaşayan İngiltere ise Prusya’ya yakınlaşmıştı. İspanya, Rusya, Saksonya ve İsveç; Avusturya-Fransa ittifakının yanında yer aldı. İngiltere ile Prusya arasında ise bir antlaşma imzalandı ve ardından bu ikiliye Portekiz ve Hannover katıldı. Bu gelişme tarihe “Diplomatik Devrim” adıyla geçti.⁷ Bu yeni bloklaşma yeni bir savaşa davetiye çıkarmaktaydı. Beklenen de oldu. 1756 yılında başlayan savaş, Avrupa’dan Kuzey Amerika’ya, Hindistan’dan Atlas Okyanusu’na kadar uzandı, Akdeniz havzasını da içine aldı. Böylelikle savaş, I. Dünya Savaşı’ndan önce Avrupalı

7 W. Doyle, *The Old Order, 1660–1800*, 1978, s.124

güçler arasında yaşanan en geniş katılımlı, en uzun süreli ve küresel boyutta etkileri olan bir savaşa dönüştü.

1763 yılında savaş bittiğinde dengeler tamamen değişmişti. Fransa; Kanada ve Hindistan'ı İngiltere'ye bıraktı. İngiltere “üstünde güneş batmayan imparatorluk” a doğru en önemli adımını atmıştı. Prusya ise Silezya bölgesindeki hâkimiyetini herkese kabul ettirdi.

Yedi Yıl Savaşları'na katılanların çoğu; yani Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler, bu savaşa -I. Dünya Savaşı için de kullandıkları tabirle- “Büyük Savaş” dediler. Prusya hariç... Prusya için Yedi Yıl Savaşları başından beri “*das Weltkrieg*”, yani “*Dünya Savaşı*” ydı.⁸ Bu yaklaşım Alman İmparatorluğu kurulduktan sonra da korundu ve Almanlar kendilerini hep yeni bir dünya savaşı için hazırladılar. Bu nedenle I. Dünya Savaşı başladığında, motivasyon açısından rakiplerinin çok ötesine geçmelerini sağlayan “1914 Ruhu”na sahiptiler. Alman devletinin emelleri, Alman ordusunun amaçları ve Alman halkının bunları hayata geçirme arzusu başka hiçbir toplumda görülmediği kadar kesişiyordu.

1763 yılında Yedi Yıl Savaşları'nın bitmesinden 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen zaman diliminde Avrupa, kıtanın, hatta dünyanın çehresini kökten değiştirecek birbiriyle bağlantılı bir dizi olay yaşayacaktı.

KIRILMA

1763 ile 1815 yılları arasında yaşananlar, bugüne kadar varlığını hissettirecek farklılaşmaları ve sistemleri yapılandıracak kavramları ortaya çıkardı. İkiz Devrimler denilebilecek Sanayi Devrimi ile Fransız Devrimi bu aralıkta başladı; Avrupa haritasını değiştiren Napoléon Savaşları bu dönemde yaşandı; dünyanın

8 M. S. Anderson, *Europe in the Eighteenth Century*, 2nd ed.,1976, s.171

geleceğini etkileyen bir güç haline gelecek olan Amerika Birleşik Devletleri bu süreçte doğdu. Yaklaşık 50 yıl içinde yaşanan bu kırılmaların artçıları, 19. yüzyıla yön verdi, 20. yüzyıla yayıldı, 21. yüzyılda hâlâ derinden hissediliyor.

SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi Devrimi'ni bilmeden toplumların birbirlerine karşı tutumlarını, uluslararası ilişkilerin karmaşık düzenini, siyasal yapıların değişken ritmini, I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini anlamak olanaksızdır. Coğrafi keşifler sonrası artan ticaret ve güçlenen burjuvaziye rağmen üretim hâlâ büyük ölçüde toprağa bağlıydı. 18. yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir süreç başladı. Bu süreç önce başlangıç yeri olan İngiltere'yi, ardından Avrupa'yı ve nihayet bütün dünyayı etkiledi. Üretimde toprağa bağımlılığı kırdı; yani üretimi, niteliksel olarak değiştirdi. Her şeyin yeniden tanımlanmasına yol açtı. Bu süreç, Sanayi Devrimi'nin ta kendisiydi.

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde Avrupa'da, sanayileşme sayesinde, az hammadde kullanılarak çok çeşitte ve miktarda ürün kısa zamanda üretiliyor ve ucuza mal edilebiliyordu artık. Bunun sonucunda, başını İngiltere'nin çektiği makineleşmiş ve sömürge sahibi devletlerle; Almanya liderliğindeki, makineleşmiş ama yeterli sömürgesi olmayan ülkeler karşı karşıya geldiler.⁹ Aralarındaki sömürge paylaşım mücadelesinde diplomasinin yetersiz kalması, bloklaşmalar ve silahlanma yarışının hızlanması da Birinci Dünya Savaşı'na neden oldu. İnsanlığın yaşadığı bu ilk “endüstri savaşı”, mücadeleye sonradan katılan bir devlet tarafından sonuca bağlanacaktı. Şimdi kısaca onun öyküsüne bakalım.

9 W. L. Dorn, *Competition for Empire, 1740–1763*, 1940, s.301

AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

1620 yılında İngiltere'den ayrılan *Mayflower* gemisinin yeni kıtaya gelişinden sonra hem gemilerin sayısı hem de “yeni dünya”ya yerleşenlerin nüfusu giderek arttı. Dinsel baskılardan bıkmış, siyasi belirsizlikten yılmış bu insanlar yerleştikleri Amerika'da herhangi soylu sınıfın varlığını kabul etmeyen, eşitliğe dayalı bir model oluşturdular. Yedi Yıl Savaşları onlar için de bir dönüm noktası oldu. Amerikalılık bilinci gelişti, Fransız tehdidi ortadan kalktı ve İngiltere'ye olan ihtiyaçları azaldı. 1775 sonrasında Koloniciler ile İngilizler arasında çatışmalar başladı. Koloniler, Fransa ve İspanya tarafından destekleniyordu. Kuzey Amerika'daki 13 İngiliz kolonisi 4 Temmuz 1776'da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fransa, bu kolonileri resmen tanıyan ve Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalayan ilk devlet oldu.¹⁰ Bunu Hollanda izledi. General George Washington liderliğindeki yurtsever güçlerin başarıları karşısında İngiltere de 1783 yılında kolonilerin bağımsızlığını tanıdı.

FRANSIZ İHTİLALİ VE NAPOLÉON SAVAŞLARI

Fransa'nın 18. yüzyılın başından itibaren İngiltere'yle girdiği mücadeleler ülkeyi ekonomik darboğaza sokmuştu. Artan vergiler toplumun geniş kesimlerinde monarşiden rahatsızlık duyulmasına sebep oluyordu. Diğer yandan Aydınlanma Dönemi'nde dile getirilen ve Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi'nde hayata geçirilen görüşler, özgürlükler konusundaki istekleri de artırıyordu. Kralın, burjuvazinin temsil edildiği Meclis'i kanun görüşmeleri sırasında kapatması üzerine 14 Temmuz 1789'da Paris halkı sokağa döküldü. Fransız Devrimi başlamıştı. “İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi” ile tüm vatandaşların eşitliği kabul edildi. Kilise mallarına el konuldu.

10 L. Gershey, *From Despotism to Revolution, 1763–1789*, 1944, s.187-191

Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı düşüncelerin Avrupa'da yayılmasıyla kendi yönetimlerinin de tehdit altına gireceğini düşünen İsveç, Rusya ve Avusturya gibi ülkeler, "Eski Rejim"i geri getirmek yönünde bir söylem geliştirince Fransa Nisan 1792'de bu devletlere savaş açtı. Fransa'da cumhuriyet ilan edildi. XVI. Louis, vatana ihanetten suçlu bulunarak idam edildi. Devrim'in doğurduğu General Napoléon Bonaparte 1802'deki bir halk oylamasıyla ömür boyu konsül, 1804'te yine bir halk oylaması sonucu, I. Napoléon adıyla imparator ilan edildi.¹¹ Hemen ardından Fransa, Avrupa'nın büyük güçleriyle 10 yıl sürecek bir savaşlar dönemine girdi. Fransa'nın, işgal ettiği Avrupa topraklarında kardeş yönetimler oluşturması ve kıtayı büyük ölçüde kontrol eder hale gelmesi; İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'yı birbirlerine yaklaştırdı. Chaumont Antlaşması'yla ittifak kuran bu devletler 1814'te Napoléon'u ele geçirip Elbe Adası'na sürgüne gönderdiler.¹² Napoléon buradan kaçıp yeniden Müttefiklere karşı savaşa giriştiyse de Haziran 1815'te Waterloo Savaşı'nı kaybedince siyasi kariyeri kesin biçimde sona erdi. Şimdi sırada Avrupa'daki güç dengelerini tekrar yerine oturtmak vardı. Ancak Avrupa farklı bir yapıya doğru kaymaya başlamıştı.

DÖNÜŞÜM

1815 ile 1870 yılları arasında, Avrupa'da bir dönüşüm süreci yaşandı. Sanayi Devrimi ile birlikte liberalizm; siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda kendini hissettirirken sanayileşmiş toplumlarda işçi sınıfının etkisiyle sosyalizm de yayılmaya başladı.

11 D. Sutherland, *France, 1789–1815*, 1985, s.134-136

12 F. Kafker and J. Laux, *The French Revolution: Conflicting Interpretations*, 4th ed., 1989, s.107

VİYANA KONGRESİ

Napoléon'u yenilgiye uğratan İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya, sınır ve statü sorunlarını çözmek, bir başka deyişle Avrupa haritası ve güçler dengesini eski haline getirmek için bir kongre toplanmasına karar verdiler.

1814 yılında toplanan Viyana Kongresi, daha önce görülmemiş bir katılıma sahne oldu. Sadece o anda var olan ülkelerin temsilcileri değil, yakın zamanda haritadan silinmiş siyasal yapılar da kongrede hazır bulundu. Hatta Fransa bile XVIII. Louis'in Dışişleri Bakanı Talleyrand tarafından temsil edildi.

Kongre 1815 yılında çalışmalarını tamamladı, fakat Avrupa'da oluşturulan güç dengesi hakkında görüş alışverişinde bulunmak amacıyla toplantıların devamlılığı esas alındı. Genel siyasal durumun değerlendirilmesine ve devletlerarası ilişkilerin masa başında çözülmesine yönelik bu yaklaşım "Avrupa Uyumunu" olarak adlandırıldı.¹³ Bu önemde diğer bir toplantı ise I. Dünya Savaşı sonrasında Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'dır. Sistemin Batılı güçlerin gözünden revize edilmesi, Batı siyasal yapılarının ve yayılmacılığın garanti altına alınması her iki diplomatik zeminin de ortak özelliğidir.

RESTORASYON DÖNEMİ

Viyana Kongresi'nin kararlarını hayata geçirmek amacıyla, Batılı güçler arasında iki ayrı bağlaşma oluşturuldu. Bunlardan birisi, Kutsal Bağlaşma; diğeri ise Dörtlü Bağlaşma olarak adlandırılır. Rusya, Avusturya ve Prusya'nın bir araya gelmesiyle oluşan Kutsal Bağlaşma'ya daha sonra Fransa da katıldı. Kutsal Bağlaşma, tüm Hıristiyan hükümdarların birbirlerinin kardeşi olduğu ve gerektiğinde birbirlerine her türlü yardımda bulunacakları ilkesine dayanmaktaydı.

13 D. Sutherland, *age*, 1985, s.217

Dörtlü Bağlaşma ise Avusturya Şansölyesi ve Viyana Kongresi Başkanı Kont Metternich'in ön ayak olmasıyla gündeme geldi. Bu nedenle, bu bağlaşma Metternich Sistemi olarak da bilinmektedir. İngiltere, Rusya, Avusturya ile Prusya, bu bağlaşma ile kralların mutlak yönetimini kabul ediyor ve bunun her ne pahasına olursa olsun korunmasını amaç ediniyorlardı. Bu devletler herhangi bir ülkede çıkacak isyanlara karşı bütün kuvvetleriyle birlikte hareket edeceklerine dair anlaşılardı.

1830 İHTİLALLERİ

Fransa, Restorasyon Dönemi'nde mutlak monarşi rejimini destekleyenler tarafından yönetildi. Basına sansür uygulaması ve siyasal alandaki kısıtlamalar toplumdaki huzursuzlukları giderek artırdı. Özellikle XVIII. Louis sonrası tahta geçen X. Charles dönemindeki baskı yönetimi, anayasanın kaldırılmasına kadar uzandı. Bağımsızlar ve liberaller ile mutlak monarşi yanlıları arasındaki çekişmeler, sonunda çatışmaya dönüştü. 1830'da işçiler, öğrenciler ve aydınlar ayaklandı, ordu da onları destekledi. X. Charles ülkeyi terk edince Orléans Dükü Louis-Philippe "Fransızların Kralı" sıfatı ile tahta oturdu.¹⁴ Kısıtlamalar kaldırıldı, haklar genişletildi, özgürlükler geri verildi. Fransa'nın ardından İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya ve Portekiz'de de ihtilallerin etkisi görüldü. Hollanda'dan ayrılan Belçika, bağımsızlığını kazanarak Avrupa devletler sistemindeki yerini aldı. Lehistan'da da ihtilaller yaşandı, ancak Rusya bu bölgeyi ilhak etti. Avrupa'nın doğusunda baskıcı monarşiler, çok uluslu imparatorluk yapılarıyla milliyetçiliğe karşı direnmekteydi. Batıya doğru ilerledikçe liberal düşüncenin, refah seviyesinin ve ulusçu anlayışın güçlendiği görülmekteydi ama bunun da bedeli çok ciddi sosyal sorunlardı. Beklenen eşitlikçi toplum yapısının hayata geçirilememesi yeni bir ihtilal dalgasına neden olacaktı.

14 F. Artz, *Reaction and Revolution, 1814–1832*, 1968, s.77

1848 İHTİLALLERİ

Sanayi Devrimi Avrupa'nın sosyal tabakalaşmasında kalabalık bir işçi sınıfının oluşmasına yol açtı. Kalabalık bir işçi sınıfı oluşunca da iş, işçi, işveren ve devlet arasındaki ilişkilerle ilgili sorunlar ortaya çıktı. Avrupa'nın birçok ülkesindeki kıtlık, ekonomik zorluklar, ticari sorunlar, artan işsizlik toplumda özellikle işçiler arasında karşılık buldu. Bu da 1848 yılında Avrupa'nın genelinde ihtilaller yaşanmasına neden oldu. Bu kez milliyetçilik ve sosyalizm, 1830'daki liberalizmden daha ön plandaydı.

1848 İhtilalleri sonucunda anayasal hareketler ve parlamenter sistem güç kazandı. İktisadi alanda refah dönemine girilmesi, burjuvaların kendilerini daha güvenli hissetmeye başlamalarını sağladı. Devrimci hava dinmiş gibi görünüyordu ancak hem toplumsal sınıflar hem de devletler arasındaki tehditkâr yaklaşımlar giderek arttı. Devletler, artık belirli bir dünya görüşünün savunuculuğunu yapmak yerine kendi pratik çıkarlarını gözetmeyi tercih etmekteydiler.¹⁵ Devletlerin doğal düşmanları ya da doğal müttefikleri yoktu artık. Yararlı addedilen ittifaklara yönelmekte bir sakınca görmüyorlardı. Amaca ulaşmak için her türlü pratik araçtan yararlanılabiliyordu. Savaş da amaca ulaşmak için pratik bir araç niteliği kazanmaktaydı. Hatta hem toplumların içinde hem de uluslararası alanda, bölgesel çatışmalarla sınırlı kalması kaydıyla, savaflara gerekli bir araç gözüyle bakılmaktaydı. Çıkarları maksimize etmek üzere oluşturulan dengeler, bloklaşmayı kolaylaştırırken Avrupa devletlerinin I. Dünya Savaşı'na kadar genel bir savaşa sürüklenmelerini engelledi.

KIRIM SAVAŞI VE PARİS BARIŞ KONFERANSI

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın doğusunda üç imparatorluk varlığını sürdürüyordu: Rusya, Avusturya ve Osmanlı. Bu kara imparatorluklarının Batı Avrupalı çağdaşlarından farklı

15 W. Langer, *Political and Social Upheaval, 1832–1852*, 1969, s.256-257

olarak denizaşırı sömürgeleşme gayretleri yoktu, Sanayi Devrimi topraklarına henüz uğramış değildi. Öte yandan Rusya'nın sıcak denizlere inmek için çaba sarf etmesi, Osmanlı ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktaydı. Kudüs ve Ortodokslarla ilgili isteklerini bahane eden Rusya, Osmanlı üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu. İki devlet arasındaki ilişkiler 1853'te silahlı çatışmaya dönüştü. Rusya Bükreş'e saldırdı, Sinop'taki Osmanlı donanmasını yaktı. Yaşanan savaşta, Avusturya ve Prusya arabuluculuk yapmaya çalışırken İngiltere, Fransa ve Piyemonte Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldılar. 1856 yılında ateşkes ilan edildi. Paris'te bir barış konferansı toplandı.

Konferansa; Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Piyemonte ve Osmanlı temsilcileri katıldı. İngiltere, Fransa ve Avusturya ayrıca bir araya gelerek Paris Antlaşması'nı ihlal edecek devlete karşı ortak askerî ittifak kurulması esasına dayalı bir antlaşma daha imzaladılar.

Paris Konferansı sonucunda Boğazlar yolunu kullanması imkânsızlaşan Rusya, Panslavizm politikasına ağırlık vermeye başladı. Yeni hareket alanı olarak da Balkanlara yöneldi. Avusturya da bölgede etkinliğini artırmaya çalıştı. Bölge hâkimi Osmanlı ise yayınladığı fermanlar ile bir yandan Batı tarzı reformları hayata geçirerek diğer yandan da azınlıklarının haklarını artırarak milliyetçilik akımına karşı direnmeye çalıştı. Bu coğrafya giderek daha fazla sorun üreten bir bölge haline gelecekti. Hatta I. Dünya Savaşı bile bu bölgedeki anlaşmazlıklar yüzünden başladı.

EMPERYALİZM

1870'ten 1914'e kadar geçen sürede Avrupa kıtasında geniş katımlı ya da uzun süreli savaşlar görülmedi. Oysa perde arkasında, dünyayı o zamana kadar görülmemiş ve yıkıcılığı tahmin edilemeyecek ölçüde büyük bir savaşa götürecek gelişmeler

yaşandı. Düşünce ve bilgi alanında yaşanan nitelik değişikliği, milliyetçiliğin toplumlara yeni bir kimlik sunması, örgütlü ve planlı sistemlerin geliştirilmesi, eleştirel düşüncenin daha fazla ön plana çıkması bu döneme bambaşka anlamlar kattı. Siyasal, sosyal, ekonomik alanda, hatta psikolojik anlamda tartışılmaz olan, Avrupa'nın üstünlüğüydü. Bu yeni bir olgu değildi ama kıta devletlerinin sanayi üretimlerinin ve nüfuslarının çoğalması, ayrıca ulaşım araçlarının da gelişmesiyle kendini daha fazla belli etmeye başladı.

Sorunlarını çözen ya da bunu bir şekilde ertelemeyi başaran Avrupalı güçler, yayılmaya başladılar. Afrika, Uzakdoğu, Avustralya ve çevresi, Asya'nın büyük bir bölümü bu sömürgeleştirme hareketinden nasibini aldı. Ancak bu pek de kolay olmadı, Çin ve Güney Afrika'daki yerel direnişler bazen Avrupalıları hiç beklemedikleri bir durumda bıraktı. Avrupalılar, faaliyetlerini, güvenliği sağlamak amacıyla “uygarlığı yayma görevi” olarak nitelendirmektedirler. Aslında duruma uyan tek kavram “emperyalizm” di. Gittikleri her yerde siyasal egemenliklerini kurdular, stratejik noktaları ele geçirdiler, kendilerine ait nüfuz bölgeleri oluşturdular ve bu bölgeler üzerindeki hak iddiaları, kendi içlerinde bloklaşmalara neden oldu.

İTALYAN BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI

İtalya'da her biri farklı kanunlara ve farklı kültürel kimliklere sahip sekiz siyasal yapı vardı. Hiçbiri de İtalyan birliğinin sağlanması için gereken istek ve güce henüz sahip değildi.

Carbonari olarak adlandırılan örgüt üyeleri Fransız Devrimi'nin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkelerinden etkilenmişlerdi. İtalyan yarımadasının geneline yayılan *Carbonari*, farklı hükümetlerden taraftar toplamayı başardı. Birliği sağlamayan çalışan birçok lider öyle ya da böyle bu örgütün üyelerinden biri oldu.

İtalyan birliğine gönül verenler en büyük fırsatı Kırım Savaşı sırasında yakaladılar. Piyemonte Krallığı, 1853 yılında başlayan savaşta Rusya'ya karşı oluşturulan İngiliz-Fransız-Osmanlı ittifakına destek verdi ve savaş sonrasında toplanan 1856 Paris Kongresi'nde sorunlarını dile getirme fırsatı elde etti.

Piyemonte'nin Başbakanı Kont Cavour, 1859'da Fransa'yla anlaştı. Ustalıkli bir politika ile Avusturya'nın Piyemonte'ye savaş ilan etmesini sağladı ve Solferino'da Avusturya'yı yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine İtalya yarımadasındaki küçük devletler, birer birer Piyemonte'ye katılmaya başladılar. Piyemonteli milliyetçilerden Garibaldi, "Kırmızı Gömlekliler" adını alan silahlı bir taraftar topluluğuyla güney İtalya'ya yürüyüp birliğin egemenlik alanını genişletti. Nihayet Piyemonte Kralı Victor Emmanuel, İtalya Kralı unvanını aldı. Roma ve Venedik'in de katılımıyla 1870 yılında İtalyan Birliği tamamlandı.

ALMAN BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

1860'ların başında Prusya, Avrupa'daki güç dengesini çok iyi anlamış bir devlet adamına sahipti: Otto von Bismarck. Prusya, Otuz Yıl Savaşları sonrası, 1648'de Avrupalı devletler ligine adım atmıştı. 1763'te Yedi Yıl Savaşları bittiğinde ise Avrupa'daki en güçlü kara ordusuna sahip devletti. Napoléon Savaşları ve Viyana Kongresi sırasındaki etkinlikleriyle kıtada hatırı sayılır bir yere geldi. Bismarck, usta bir diplomattı. Prusya'nın güçlenmesinin Alman Birliği'ne giden yolu açacağını biliyordu. Alman milliyetçileri de bunu gerçekleştirmesi için Bismarck'ı teşvik ettiler. Bismarck Alman devletlerini Pangermanizm düşüncesiyle yakınlaştırdı, Alman milliyetçiliğine yönelip bu yolda başarılar elde ettikçe, iç politikadaki muhalifler de onun yanında yer almaya başladılar.

Prusya 1866 yılında Avusturya ile savaşa girdi ve kesin sonucu sağlayan Sadova Savaşı'nda zafer kazandı. Savaş sadece yedi